

Sorin-Alexandru Vernea

Vlad-Victor Ochea

Istoria dreptului românesc

Sinteze de curs

Editura
Hamangiu

În provincia Dacia Augusta au coexistat **trei sisteme juridice** distincte:

- (i) *ius civile* desemna sistem de drept formalist, exprimat printr-un sistem de concepte rezervat ideilor juridice¹, elaborat de romani încă din epoca veche, pentru a atrage atenția asupra importanței operațiunilor juridice și pentru a nu fi accesibil străinilor. Era aplicabil numai în raporturile dintre cetățenii romani, permitea dobândirea proprietății quiritare și a tuturor prerogativelor recunoscute cetățenilor romani. Procedeele utilizate de romani în cadrul acestui sistem formalist i-au oferit o identitate proprie² din care au derivat majoritatea conceptelor juridice de drept privat.
- (ii) *ius gentium* era aplicabil în raporturile dintre cetățeni și alte categorii de persoane, ori între latini și peregrini. Așadar, *ius gentium* constituia un sistem juridic simplu, comun tuturor categoriilor sociale din provinciile romane, lipsit de formalități, care a creat noi categorii și procedee juridice³, însă care nu permitea dobândirea integrală a drepturilor recunoscute de lege pentru cetățenii romani. În acest sens, reținem că, în condițiile lui *ius gentium*, nu putea fi dobândită proprietatea quiritară. Mai mult, peregrinii *dediticii* puteau folosi atât în relațiile dintre ei, cât și în relațiile cu alte categorii numai *ius gentium*, ca efect al desființării obiceiurilor juridice ale acestora de către romani.

Ulterior anului 212 d.Hr., după edictul Împăratului Caracalla prin care s-a generalizat cetățenia romană, locul dreptului civil a fost preluat

¹ *Idem, Natura juridică a dreptului de superficie*, în *Analele Universității din București*, seria Drept, nr. IV/2005, p. 1.

² E. MOLCUȚ, J. ANDREI, I. CIUTACU, *Actualitatea valorilor juridice romane*, în *Revista de Drept Public* nr. 2/2009, p. 2.

³ E. MOLCUȚ, I. CIUTACU, A.M. AXENTE, *Specificul sistemului de drept privat roman*, în *Revista de Drept Public* nr. 4/2012, p. 91.

de dreptul ginților¹, acest din urmă sistem impunându-se ca principală ordine juridică, întrucât reflecta noile realități social-economice.

- (iii) *leges moresque peregrinorum* era aplicabil numai în relațiile dintre peregrini obișnuiți și reprezenta vechile obiceiuri juridice ale acestora, a căror utilizare era în continuare permisă de către romani, în măsura în care nu intrau în contradicție cu valorile juridice romane.

§7. Dreptul de proprietate în provincia romană Dacia

Specific dreptului roman din epoca clasică, proprietatea reprezenta cea mai importantă instituție juridică, fapt regăsit atât în dreptul provinciei Dacia, cât și în dreptul aplicabil în alte părți ale imperiului. La Roma, nivelul de reglementare al dreptului de proprietate atinsese un nivel foarte ridicat de complexitate, conform necesităților unei societăți bazate pe economie de schimb, însă, în provincii, exigențele dreptului roman nu puteau fi preluate ca atare, întrucât realitățile sociale erau diferite față de cele din capitala imperiului.

Pentru acest considerent, în provincia Dacia au existat trei feluri de proprietate privată: quiritară, provincială și peregrină.

În prealabil, pentru corecta înțelegere a particularităților celor trei forme, reținem că, în provincia Dacia se realiza o distincție clară între **proprietate**, care este un drept real, ce reunește prerogativele *usus*, *fructus* și *abusus*² și **posesie**, care este o situație de fapt și vizează

¹ A.-J. ANDREI, *Particularitățile sistemului juridic roman*, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 209.

² *Usus* este prerogativa proprietarului de a utiliza bunul său. *Fructus* permite proprietarului să culeagă fructele bunului, respectiv de a beneficia de pe urma fructelor naturale ale acestuia, precum producția unei livezi, ori sporul natural al unei turme sau fructele civile, precum chiria unui imobil. *Abusus* desemnează prerogativa proprietarului de a dispune juridic de bunul său, fie prin înstrăinare, grevare cu servituți etc. sau de a dispune material de acesta, prin distrugere, nimicire, transformare etc.

exercitarea stăpânirii faptice asupra unui bun, prin întrunirea a două elemente, *animus* și *corpus*¹.

Proprietatea quiritară era accesibilă numai cetățenilor romani și avea ca obiect terenul aflat în coloniile învestite cu *ius italicum* (terenuri care erau asimilate solului Romei). Aceasta era reglementată într-o manieră specifică dreptului civil roman. Dobândirea proprietății era posibilă prin uzucapiune, respectiv printr-o prescripție achizitivă, care presupunea curgerea unui termen de doi ani în cazul bunurilor imobile, la împlinirea căruia posesorul dobânda dreptul de proprietate. Alături de simpla curgere a termenului de uzucapiune, era necesară deținerea bunului cu *iusta causa*, respectiv în baza unui titlu legitim și cu *bona fides*, buna-credință², în speță, convingerea posesorului că este adevăratul proprietar. În cazul uzucapiunii nu era admisă joncțiunea posesiilor, adică reunirea termenului în care o persoană a posedat un bun cu termenul în care același bun a fost posedat de autorul ori succesorul său. Proprietatea quiritară era ocrotită printr-o acțiune specifică numită *actio rei vindicatio* (acțiunea în revendicare) în baza căreia proprietarul neposesor recupera posesia bunului de la posesorul neproprietar.

Proprietatea provincială era accesibilă atât cetățenilor romani, cât și latinilor și acelor peregrini care aveau *ius commercii* și avea ca obiect terenurile aflate în afara coloniilor învestite cu *ius italicum*.

¹ *Animus* reprezintă elementul intențional al posesiei, respectiv reprezentarea stăpânirii bunului pentru sine. *Corpus* constituie elementul material al posesiei, în speță deținerea efectivă a bunului.

² În dreptul roman, buna-credință a fost definită ca „sinceritate în cuvinte și fidelitate în angajamente”, însă această sintagmă, provenită de la Cicero, are în vedere buna-credință la momentul contractării. A se vedea I. CIUTACU, *Modalități de exprimare a bunei credințe în dreptul contractual roman*, în Revista Studii și Cercetări Juridice nr. 1/2025, p. 109.

Aceasta era ocrotită printr-o prescripție extinctivă numită *prescriptio longi temporis*. Spre deosebire de prescripția achizitivă, care conducea la dobândirea unui drept ca efect al împlinirii termenului¹, prescripția extinctivă determina stingerea dreptului neexercitat până la împlinirea termenului.

În ceea ce privește *prescriptio longi temporis*, reținem că aceasta presupunea stăpânirea terenului timp de 10 ani între prezenți (persoane situate în aceeași provincie) și 20 de ani între absenți (persoane situate în provincii diferite), cu efectul stingerii dreptului proprietarului de a recupera terenul de la posesor. Astfel, posesorul nu devenea proprietar, însă nu putea fi evacuat de către proprietar după împlinirea termenului de prescripție. Întrucât durata posesiei era substanțial mai mare decât în cazul uzucapiunii, pentru *prescriptio longi temporis* a fost admisă joncțiunea posesiilor².

În vremea împăratului Constantin cel Mare³ a fost introdusă *prescriptio longissimi temporis*, cu termene de 40 și 30 de ani, însă aceasta nu a fost aplicată în provincia romană Dacia, fiind creată la aproximativ cinci decenii după retragerea aureliană.

Ca regulă, proprietatea provincială era ocrotită atât timp cât posesorul se afla în posesia bunului. Dacă acesta abandona bunul, proprietarul îl putea relua în posesie. Dacă posesorul era deposedat pe nedrept, deși termenul prescripției extinctive era împlinit, acesta avea la dispoziție o *actio in rem*, specială⁴, de natură pretoriană⁵, prin care putea fi recuperată posesia bunului.

¹ Numai în măsura în care erau respectate și celelalte condiții ale uzucapiunii.

² A.-J. ANDREI, *Istoria statului și a dreptului românesc I, op. cit.*, p. 69.

³ Împărat roman între anii 306 și 337 d.Hr.

⁴ C.I. MURZEA, R. MATEFI, *op. cit.*, p. 23.

⁵ Spre deosebire de dreptul civil roman adoptat de legiuitorii vremii, dreptul pretorian rezulta din interpretarea dată de pretor normelor juridice în vederea raportării conținutului acestora la noile realități, așadar nu era un act de legiferare. A se vedea E. MOLCUȚ, I. CIUTACU, *Dialectica relației dintre dreptul civil*

Proprietatea peregrină aparținea inclusiv peregrinilor care nu aveau *ius commercii*¹, prin urmare era accesibilă oricărei persoane, și avea ca obiect celelalte bunuri asupra cărora nu putea fi exercitată proprietatea quiritară sau provincială. Era ocrotită după modelul proprietății quiritare, prin introducerea unei ficțiuni în formulă², conform căreia peregrinul ar fi cetățean roman – *si civis romanus esset* – ori prin suprimarea din formulă a sintagmei *ex iure quiritium*, care era specifică doar proprietății quiritare. Modificarea formulei prin intermediul unei ficțiuni era permisă în dreptul roman, fiind specifică dreptului pretorian, care a funcționat ca o ramură de drept distinctă de dreptul civil³.

§8. Căsătoria, familia și succesiunile în provincia romană Dacia

Doar căsătoriile încheiate între persoane care aveau *ius connubii* erau recunoscute conform dreptului roman. În urma acestora, soțul dobânda putere maritală asupra soției și drepturi asupra copiilor. Copilul rezultat dintr-o astfel de căsătorie dobânda condiția juridică a tatălui, iar dacă acesta din urmă era cetățean roman, copilul primea cetățenia de la naștere.

Uniunea dintre un cetățean roman și o peregrină fără *ius connubii* era considerată, cel mult, o situație de fapt. Copilul rezultat era din afara căsătoriei, astfel dobânda condiția juridică a mamei, fiind, deci, peregrin, deși tatăl său era cetățean roman⁴.

și dreptul pretorian, în volumul colectiv *In honorem Nicolae Volonciu*, coord. C. Mitache, A.R. Trandafir, Ed. Universul Juridic, București, 2017, p. 310.

¹ M. GUȚAN, *op. cit.*, p. 31.

² A.-J. ANDREI, *Istoria statului și a dreptului românesc I*, *op. cit.*, p. 71.

³ I. CIUTACU, *Explaining the relationship between Roman Civil Law and Praetorian Law*, în volumul colectiv *Proceedings of the 29th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, editor J.M. Puaschunder, Cambridge Scientific Press, Washington, 2022, p. 67.

⁴ M. GUȚAN, *op. cit.*, p. 30.

Pornind de la influența romană și de la obiceiurile trace, reținem că la momentul căsătoriei tinerii puteau primi din partea părinților o dotă, respectiv anumite bunuri destinate uzului comun pe durata căsătoriei. Acest obicei s-a păstrat până în prezent sub forma darului de nuntă¹.

Anumite categorii de latini și peregrini aveau *ius connubii*, iar căsătoriile acestora cu cetățenii romani erau considerate legitime.

Peregrinii *dediticii* aveau acces la comuniunea reglementată de *ius gentium*. Este recunoscută existența unei tutele peregrine, accesibilă și peregrinilor daci. Există, de asemenea, date despre recunoașterea unei forme de adopțiune fraternă².

În materia succesiunilor, moștenirea putea fi deferită conform legii (*ab intestat*) sau conform testamentului (*ad testamentum*). Cetățenii romani puteau încheia un testament valabil, iar moștenitori puteau fi instituți chiar peregrinii³. La origine, în dreptul roman, calitatea de succesor o aveau doar rudele civile (desemnate prin termenul de „*agnati*”), iar copiii născuți din relația unui cetățean roman cu o femeie peregrină erau considerați rudă de sânge cu tatăl lor (numiți de romani „*cognati*”). Ulterior, din rațiuni bazate pe echitate, pentru a nu compromite ideea de justiție⁴ și pentru ocrotirea rudelor de sânge care nu erau, în același timp, rude civile, romanii au admis ca succesiunea să poată fi culeasă și de către cogați, precum copiii care moșteneau condiția juridică a mamei, fiind peregrini.

¹ E. MOLCUȚ, I. CIUTACU, *O nouă viziune asupra naturii juridice a darului de nuntă*, în *Revista de Drept Public* nr. 4/2007, p. 2.

² E. CERNEA, E. MOLCUȚ, *op. cit.*, p. 33.

³ Capacitatea unei persoane de a fi instituită moștenitor ori de a veni la moștenire în calitate de legatar poartă denumirea de *testamenti factio pasiva* și a fost recunoscută, ca regulă, tuturor peregrinilor care se bucurau de *ius commercii*. A se vedea I. CIUTACU, *Instituții de drept privat roman*, vol. I, Ed. ASE, București, 2023, p. 221.

⁴ I. CIUTACU, *Rolul echității în evoluția dreptului roman*, în volumul colectiv *Statul de drept, între realitate și deziderat – in memoriam prof. univ. dr. Momcilo Luburici*, coord. C.A. Dumitrescu, Ed. Universul Juridic, București, 2025, p. 159.

În egală măsură, romanii recunoșteau instituția acrescământului, numită *ius accrescendi*, respectiv dobândirea directă a părții succesoriale a renunțătorilor ori a neacceptanților de către ceilalți moștenitori în mod proporțional cotei proprii¹.

§9. Tripticele din Transilvania

Majoritatea resurselor istorice folosite pentru studierea dreptului din Antichitate sunt reprezentate de lucrări clasice ale unor istorici ai vremurilor. Deosebit de rar au fost identificate acte ori documente autentice contemporane perioadei de interes, iar la descoperirea acestora studiul sistemului juridic a cunoscut o evoluție excepțională. Pentru dreptul aplicabil în provincia Dacia, Tripticele din Transilvania reprezintă o asemenea resursă. Acestea sunt cele mai importante texte epigrafice utilizate pentru înțelegerea și studiul dreptului aplicabil în provincie.

Au fost descoperite între 1786 și 1855 într-o mină părăsită din Alburnus Maior, Roșia Montana de astăzi. Au forma a trei tăblițe din lemn de brad, legate între ele, scobite pe fețele interioare, unde s-a turnat un strat de ceară, scrijelit după uscare cu un stilet. Din totalul de 25 de tăblițe doar 14 sunt lizibile și au fost descifrate. Acestea conțin: (i) patru contracte de vânzare, (ii) trei contracte de muncă, (iii) două contracte de împrumut; (iv) un contract de societate; (v) un contract de depozit; (vi) un înscris ce confirmă obligația unei persoane de a plăti o datorie; (vii) un proces-verbal de desființare a unei asociații funerare, (viii) o listă a cheltuielilor aferente organizării unui banchet.

Vom prezenta în continuare fizionomia a trei dintre cele mai importante operațiuni juridice.

În **contractele de împrumut** creditor este o femeie peregrină, Anduena lui Bato, deși, conform dreptului roman clasic, aceasta nu

¹ În acest sens, a se vedea A.-J. ANDREI, *Acrescământul în dreptul roman*, în *Analele Universității din București*, 1997, p. 77.

putea încheia acte singură. Dreptul roman stipula că femeile se aflau sub tutela perpetuă a agnaților, astfel încât încheierea și semnarea unui contract de către o femeie, fără prezența tutorelui, era de natură a afecta valabilitatea actului încheiat de aceasta.

În egală măsură, dobânda aferentă împrumutului era prevăzută direct în convenția de împrumut, fapt nepermis de reglementarea contractului de împrumut din dreptul roman clasic. Conform acestui din urmă sistem de drept, era necesară încheierea unor contracte verbale numite stipulațiuni, formate prin întrebare și răspuns¹, care generau o singură obligație, între un creditor și un debitor². În cazul contractelor de împrumut se utilizau două stipulațiuni speciale: respectiv o *stipulatio sortis* (stipulația capitalului) sau *stipulatio sortis et usurarum* (stipulația capitalului și a dobânzilor). Pornind de la exigențele dreptului roman din sec. al II-lea d.Hr., prevederea dobânzii fără utilizarea uneia dintre cele două stipulațiuni ar fi lipsit de efecte obligația de achitare a acesteia.

În **contractele de muncă**, încheiate sub forma unei locațiuni de servicii denumită *locatio operarum*, pot fi întâlnite particularități referitoare la riscul în contract. Astfel, unul dintre contracte privește situația unui miner care s-a angajat să presteze servicii într-o mină în favoarea proprietarului minei. În dreptul roman, în măsura în care mina ar fi fost inundată, riscul neexecutării contractului ar fi revenit proprietarului minei, care ar fi fost obligat să plătească minerului suma convenită pentru ziua de lucru, chiar dacă acesta din urmă nu ar fi putut presta efectiv activitatea din pricina unui eveniment neimputabil, în speță inundarea minei.

În contract se menționează expres că minerul a acceptat să nu fie plătit de proprietarul minei pentru zilele în care nu ar fi putut lucra din pricina inundării minei. Această clauză corespunde regulilor romane

¹ I. CIUTACU, *Rolul contractului litteris în dezvoltarea dreptului roman al afacerilor*, în *Pandectele Române* nr. 3/2023, p. 80.

² E. MOLCUȚ, I. CIUTACU, *Rolul stipulațiunii în evoluția dreptului roman*, în *Revista de Drept Public* nr. 1/2017, p. 31.